

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1946

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

39 — ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 39

ΑΘΗΝΑΙ

ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΘΥΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ*

Ἐχει ἤδη παρατηρηθῆ καὶ ὑπ' ἄλλων καὶ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, ὅτι «τὰ εἰς κοινὴν γλῶσσαν γεγραμμένα ἔργα ἐθεωροῦντο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὡς κοινὸν κτῆμα καὶ οἱ βιβλιογράφοι, ἐνῶ πιστῶς ἀντέγραφον τὰ εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν κείμενα, ἐνόμιζον ἐπιτρεπομένην πᾶσαν μεταβολὴν καὶ προσθήκην εἰς τὰ δημῶδη καὶ εὐκόλως καὶ ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος οικειοποιοῦντο ταῦτα, ἂν αἱ μεταβολαὶ ἦσαν πολλαὶ καὶ οὐσιώδεις» (Λαογραφία, Α' 37).

Ὅτι καὶ ὁ γραφεὺς τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου ἐνήργησε μεταβολὰς καὶ προσθήκας εἰς τὸ κείμενον τῆς Θυσίας νομίζω, ὅτι κατέστησα ἀρκούντως σαφές εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην μου περὶ τῶν χειρογράφων τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ (Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 449-462). Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν μόνην χειρόγραφον πηγὴν διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κειμένου τῆς Θυσίας, ἡ δ' ἀξία αὐτοῦ κρίνεται ὑπ' ἄλλων διαφόρως, δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ συνοψίσω ἐδῶ τὰ κυριώτερα τῶν πορισμάτων τῆς μελέτης μου ἐκείνης καὶ νὰ διευκρινήσω τινὰ, χρῆζοντα διευκρινήσεως.

Τὸ χειρόγραφον τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης

α) παραλείπει ἐνενηκόντα τρεῖς στίχους, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν συνοχὴν καὶ κατανόησιν τοῦ κειμένου.

Ὁ κ. Ζώρας ὑποβιβάζει εἰς 48 τὸν ἀριθμὸν τούτων, ἀποδίδων τὴν παράλειψιν τῶν στίχων 307-348 εἰς ἀβλεψίαν τοῦ γραφέως. Ἄλλ' ὡς ἤδη παρετήρησα, εἶναι ἐμφανῆς ἡ προσπάθεια αὐτοῦ, ὅπως μεταβάλη συντέμνων οἰκτρῶς τὸ κείμενον. Οὕτω μετὰ τὸν στ. 307, ὅπου ὀμιλεῖ ἡ Τάμαρ: Κερά μου, καλοκάρδισε, κερά μου, ξεζαλίσου, παραλείπονται ὀκτώ στίχοι, ἐν οἷς καὶ τέσ-

σαρες στίχοι τῆς Σάρρας, πλήρεις μητρικοῦ πόνου, τὸ δὲ δίστιχον συμπληρῶνεται διὰ τοῦ β' ἡμιστιχίου τοῦ στ. 315, ἐλαφρῶς τροποποιημένου, καὶ τοῦ β' ἐπίσης ἡμιστιχίου τοῦ στ. 316 ὡς ἐξῆς: ἐπά' ναι τὸ παιδάκι μας, δὲν εἶσαι μοναχὴ σου, μεθ' ὃ γίνεται μεταπήδησις εἰς τὸν στ. 349. Ὅθεν, ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον τοὺς στίχους 308-316, ἡ παράλειψις δὲν ὀφείλεται εἰς ἀβλεψίαν, ἀλλ' εἰς σκόπιμον προσπάθειαν συντομεύσεως τοῦ κειμένου. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἔχει σημασίαν, ἂν οἱ παραλειπόμενοι ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ στίχοι εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ 93 ἢ 61 ἢ 48, ὡς ὑπολογίζει ὁ κ. Ζώρας, ἀφαιρῶν τοὺς ἐκ πιθανῆς ἀβλεψίας ἢ παραδρομῆς παραλειφθέντας. Ἀξίαν ἔχει τοῦτο, ὅτι ἐκ τῆς παραλείψεως τῶν στίχων τούτων, ἡ ὁποία παρατηρεῖται σποράδην καθ' ὅλον τὸ κείμενον τῆς Θυσίας (βλ. ἀναγραφὴν τῶν στίχων τούτων εἰς σελ. 18 τῆς Κριτικῆς μου ἐκδ.), δημιουργοῦνται χάσματα καὶ κενά, μαρτυροῦντα ἔλλειψιν κατανόησεως καὶ αἰσθήσεως τοῦ ποιήματος παρὰ τοῦ ἐνεργήσαντος τὰς παραλείψεις ταύτας.

β) Περιέχει σφάλματα καὶ παραφθορὰς τοῦ κειμένου, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἐμφανεῖς εἴτε ἀπὸ τὴν σύγχυσιν καὶ ἀσάφειαν ποῦ ἐπιφέρουν εἰς τὰς ἐννοίας εἴτε ἀπὸ τὴν ἀλλοίωσιν ἢ φθορὰν γνησίων ποιητικῶν στίχων εἴτε ἀπὸ τὴν διαταραχὴν τοῦ μέτρου ἢ τῆς ρίμας εἴτε ἀπὸ ἄλλα τεκμήρια. Αἱ μεταβολαὶ δὲ αὗται δύνανται, ἀναλόγως τῆς αἰτίας ἢ τῆς τάσεως, εἰς ἣν ὀφείλονται, νὰ καταταχθῶσιν ὡς ἐξῆς:

1. Σφάλματα εἰς τὴν γραφὴν τῶν λέξεων, ὀφειλόμενα πιθανῶς εἰς παραναγνώσεις, λαμβανομένου μάλιστα τούτου ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ Μαρκ. χειρόγραφον εἶναι γεγραμμένον εἰς τὸ ἰταλικὸν ἀλφάβητον, ἡ δὲ Θυσία πιθανῶς ἐγράφη ἀρχικῶς διὰ γραμμάτων ἰταλικῶν:

Ἔκδ. Βόρτολι 1713

96 *νειρεύεσαι; ἢ ξυπνητὸς εἶσαι καὶ δὲν κοιμᾶσαι;
149 ὅσον πλιά λές κ' εἶναι βαρὺ ἐτούτο τὸ μαντάτο,
215 τὴν σάρκα ὀπού μου *δωκες, πλάστη καὶ ποιητή
245 πότ' ἔτοιαν ὦραν σηκωτὸν δὲν σ' εἶδαμεν καὶ ὡς
365 τὸν λογισμὸν συνήφερε, τὰ σφάλματά σου φτειάσε,

Μαρκ. χειρόγραφον

— δὲ θυμάσαι; (chimasse - thimasse)
ὄσο μου λές πῶς σὲ βαρεῖ — (pos e vari - pos se vari)
τὴ Σάρα — (sarca - sara)

ποτέ μας τέτοια ὦρα ἀσηκωτὸ δὲ σε εἶδαμε πῶς μοι-
[άζει (chie os miasi - pos miasi)
— χάσε (ftiasse - ghasse).

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο καὶ τέλος.

2. Ἀντικατάστασις μεμονωμένων λέξεων στίχου τινός δι' ἄλλων συνωνύμων ἢ ταυτοσήμων ἢ καὶ διαφόρων λέξεων ἢ φράσεων, συνεπαγομένη πολλάκις γλωσσικὴν ἢ φραστικὴν ἀνωμαλίαν ἢ διαταραχὴν τοῦ μέτρου ἢ τῆς ρίμας τοῦ στίχου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν κάτωθι στίχων:

Ἔκδ. Βόρτολι 1713

Μαρκ. χειρόγραφον

24 Τέτοιας λογιῆς εἶν' ὀρισμὸς κ' ἡ ὀρδινιά δασμένη
57 πολλά μαντριά μου χάριτες, στεκούμενα κι ὀρίζω,
86 πάλιν ἡ εὐσπλαγχνία σου νικά τὰ σφάλματά
88 δός μου καρδιάν καὶ ἀποκοιάν κ' ἡ ψή μου ἄς
107 τὴν γλώσσαν σου γροικῶ ξερὴν, θωρῶ τ' ἀνά-
113 εἰς πόνος μ' ἔσφαξε δριμύς, τῶρα μὲ σφάζει κι
115 τὸν ἕνα δὲν ἐδύνουμουν, τοὺς δυὸ πῶς νὰ γροί-
117 Κύριε, σὺ ποὺ τ' ὄρισες βούθα τοῦ δουλευτῆ σου,
162 δῖωξε πᾶσαν σαρκικὴν λύπην ἀπὸ κοντὰ σου
172 ὄφου φωτιά ποὺ μ' ἔκαψεν, ὄφου κορμιοῦ τρο-
173 μὲ ποιάν ἀπομονὴν νὰ ζῶ, νὰ μὴν ἐβγ' ἡ ψυχὴ
185 πιάσε τὴν εὐσπλαγχνίαν σου ποὺ ἔχει μεγάλην
198 κ' ἐχλώμνιανεν ἡ ὄψις τῆς καὶ τῶν νεκρῶν ὠ-
209-210 ἴφουκροῦμαι — ὀπού ἴμαι
214 νὰ σκορπισθοῦν ὡσάν καπνὸς τὰ δολερά μου
248 μαντᾶτο τίποτας κακὸν θε νὰ ναι ποὺ σὲ βιάζει.
259 νὰ προκινήσωμεν...
263 καὶ καμετε νο πηαίνωμεν...
276 θέλουσι ν' ἄψουσι φωτιά, νὰ κάψουν τὴν καρδιά
281 νὰ πηαίνωμεν σπουδακτικοὶ σήμερον τὴν ὁδὸν μας
286 ἦνοιξε καὶ τ' ἀμμάτια τῆς, ὀπού ἴτον λιγωμένη
288 ... ἀπὸ τὸν ἄδη κάτω
373 δὲν θέλω πλιὸ νὰ καρτερῶ, δὲν θέλω ν' ἀνα-
388 παιδάκι μ' ὄταν ἔπεσες ἴς τὴν γῆν κ' ἐφανερῶθης.
390 πῶς ἔσκορπίσαν τὰ καλὰ σάν νέφη ἴς τὸν ἀέρα.
398 ἄμε καὶ νὰ ν' ἡ στράτα σας γάλα, δροσὲς καὶ
453 νὰ τρέχουσι τὰ δάκρυα σου ἔως τῆς γῆς τὸν πάτο
466 χῶσε τὰ δάκρυα σου γιὰ ἴδὰ καί, σάν μισέσω,
471 πάγω ἴς τόπον ἀπόκρυφον νὰ σηκωθῆ ὄκ τὸ
500 μ' ὄ, τ' ἐκδοχὴν ἴς τὰ σίδερα ἔχουν οἱ φυλακισμένοι
528 τὰ μάτια σου ποὺ τρέχουσι καὶ δυὸ ποτάμια
567 βαρὰ βαρὰ ν' τὰ ζάλα σου, θολὸ τ' ἀνάβλεμ-
576 καὶ λίγος κι οὐδὲ τίποτας πόνος νὰ σ' ἀπομείνη.
621 Δὲν ξεύρεις κ' ἡ παρηγοριά τῆς πίκρας εἶν' βο-
663 Ἡ ζυγαρὰ ἡ ἄσφαλτος ὀπού τὰ δίκια κρίνει
799 800 — σάν ποτάμι, — σάν καλάμι.
833 καὶ φανερά τὸ γνῶρισα πῶς φυσικὰ ἴχε βάρος
873 Μ' ἄν ἔν' καὶ σάν ἀμαρτωλοὶ δὲν μᾶσε πρέπει
890 μηδὲ μὲ βάλῃς ἴς τὴν φωτιάν, μηδὲ μὲ κάμῃς ἄθο
894 μὰ τῆς φωτιᾶς ἡ μάχαιρα νεκρώνει τῆς τὰ μέλη.
926 καὶ τὸ σπετέτι τὸ μικρὸν ποὺ τὰ ἴχω φυλαμένα.
976 ἴς ἐκείνον ποὺ σ' ἐχλήθηκε ν' ἀνθῆς καὶ νὰ καρ-
1027 ἴς πηαίνωμεν προθυμερά, τούτ' ἡ βουλή μ' ἄ-
1072 πῶς εἶν' ἴς τὴν ὕστερ' ἀναπνιάν καὶ γλυτωμὸν
1093 ἴφου καρδιᾶς ἀπόκτυπος...
1099 Τυχαίνει νὰ συμμαζωχθοῦν φίλοι, δικοὶ ὀμάδι.
1104 καὶ κάμπος ὀπού γίνηκε τὸ γρινιασμένον δρος.
1128 κ' ἐσὺ μὲ καταδίκαζες κ' ἐβάρενές με, κρίνω.
1132 καὶ ἄμε νὰ δώσης εὐχαριστιαν μὲ τῆς καρδιᾶς
[τὴν γλώσσα.

Τ. λ. ἡ ὀρδινιά εἶναι ἀπὸ τὸν Θεὸ δασμένη
πολλά μαντριά μου πεψες, στεκούμενα καὶ ὀρίζω
πάλιν ἡ ἐλεημόνησή σου γροικᾷ τ' ἀμαρτήματά
δός μου καρδιά κι ἀπομονὴ κ' ἡ ψή μου ἄς τὸ πο-
τὴ γλώσσα σου θωρῶ ξερὴ, θωρῶ τ' ἀνάβλεμμά σου
γεις πόνος μ' ἄρπαξε δριμύς, μ' ἄ δὲ μ' ἀρπάξῃ κι ἄλ-
τὸν ἕνα δὲν ἐδύνουμου, τοῖς δυὸ πῶς ν' ἀπαρνήσω;
Κ' ἐσὺ, Θεέ, ποὺ τὰ ἴκαμες βόθητα τ. δ. σ.
καὶ δῖωξε καὶ πᾶσα σαρκί, θέλ' εἶναι γιὰ καλιά σου
ὄφου φωτιά ποὺ μ' ἔκαψε καὶ πιάσε με τρομάρα,
ὄφου μὲ ποιὰ ἀπομονὴ νὰ μὴν ἐβγῆ ἡ ψυχὴ μου.
καὶ πιάσ' τῆς ἐλεημοσύνης σου (τὸ σπαθί) ποὺ ἔ-
κ' ἐχλώμνιανεν ἡ ὄψη τῆς κι ὡς τοῦ νεκροῦ ἐσώθη.
ἀκοῦνε — ποὺ εἶμαι
κι' ἄς ἔσκορπίσα σὰ καπνὸς τὰ σκοτεινά μου μέλη
μαντᾶτο τίβοτις θεοτικὸ θε νὰ ναι ποὺ σὲ βιάζει.
νὰ προσκινήσωμεν...
καὶ πηαίνετε νὰ πηαίνωμεν...
θε νὰ μου κάμουσι φωτιά νὰ κάψω τὴν καρδιά μου.
νὰ πηαίνωμε πασίχαροι σήμερο ἴς τὴν ὁδὸ μας.
καὶ ἀνοιξε τὰ μάτια τῆς, ὀπού ἴτο καμνυσμένη.
... ἀπὸ τὸν κόσμος κάτω
ἐγὼ δὲ θέλω νὰ καρτερῶ, δὲ θέλω ν' ἀνιμένω.
παιδάκι μ' ὄντα σ' ἔκαμα ἴς τὴ γῆ κ' ἐφανερῶθης
πῶς ἔσκορπίσα σὰ καπνὸς, σὰ νέφη, σαν ἀέρα (!)
ἀγῶμε ποὺ νὰ ναι ἡ στράτα σας ὄλο χαρὰ καὶ μέλι
νὰ τρέχουσι τὰ μάτια σου χάμου τῆς γῆς τὸν πάτο
κρύψε τὰ μάτια σου ποθὲς κι ὡσὰ μισέσω, κλάψε.
Πάγω σὲ τόπο σκοτεινὸ νὰ μὴ θωρῶ τὸ στρώμα.
μὲ τῆς ἐγδοχῆς τὰ σίδερα τᾶχουν οἱ φλακισμένοι
τὰ μάτια σου ποὺ τρέχουσι κι ὄριδ ποτάμι κάνου.
βαρὰ βαρὰ εἶναι ἡ ὄψη σου, θωρῶ τ' ἀνάβλεμμά σου
καὶ λίγος κι οὐδὲ τίβοτις πρᾶμα νὰ σ' ἀπομείνη.
δὲν τὸ κατέχεις ἡ παρηγοριά τῆς πίκρας ἔ βοτάνι;
Κι' ἄσφαλτα εἰς τὴ ζυγαρὰ, ὀπού τὰ δίκια κρίνει,
κ' ἐδὰ πῶς εἶναι μπορετὸ νὰ σφάλῃ ἡ δικιωσύνη;
— σάν τὸ ρυγάκι, — σάν καλαμάκι.
καὶ φανερά τ' ἀγροίκησα, θυσία ἔχει βάρος.
Μ' ἄν εἶναι κ' εἶναι ἀμαρτωλοὶ, δὲ μπρέπει νὰ βρω
ὡσὰ μὲ σφάξῃς μὴν καγῶ, μηδὲ μὲ κάμῃς ἄθο.
μὰ τῆς φωτιᾶς ἡ μάχαιρα τελειώσῃ τῆς θέλει.
καὶ τὸ φορτσέρι τὸ μικρὸ μ' ὄ, τι ἔχει πρᾶμα ἔμένα.
ἴς ἐκείνον ὀπου σ' ἄφηκε νὰ ζῆς καὶ νὰ καρπίσης.
Πᾶμε τὸ γρηγορύτερο, τούτῃ ἡ δουλειὰ μ' ἀρέσει.
πῶς ἀποθαίνει ἡ Σάρρα του καὶ γλυτωμὸ δὲν ἔχει.
ἴφου ἡ καρδιά μου πῶς κτυπᾷ...
Κάμετε νὰ πρεμαζωκτοῦ δικοὶ καὶ φίλοι ὀμάδι
κι ὁ κάμπος ὄλοστόλιστος εἰς τὸ καμμένο δρος.
κ' ἐσὺ μὲ καταδίκαζες κ' ἔβγαίνες ἀπὸ κείνο.
καὶ εὐχαρίστα τὸν Θεὸν μὲ τὴ καρδιά καὶ γλώσσα.

3. Μεταβολή τῆς φράσεως ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ὑποκειμένου τῆς προτάσεως ἢ τοῦ προσώπου κτητικῆς ἀντωνυμίας, μεταβαλλομένης πολλακίς ἀτόπως τῆς ἐννοίας τοῦ κειμένου :

- 31 - 32 ... ἀπὸ τὸν θρόνον
 τ' ἀφέντη μας, και ὠρισε νὰ κάμω τὸ δὲν σώνω;
 36 και νὰ συντροῦξῃ τὸ κορμί πού τρέμει σάν καλάμι
 45 και ὡς ἐσμίξα 'ς τὰ γέρα της, ὠρισε κ' ἐγγα-
 [στρώθη.
 131 Μά, πρὶν γενῆ, νὰ σοῦ τὸ πῶ, ἀποκοτιά δὲν ἔχω.
 151 και τόσο πλιά αὐτ' ἢ καρδιά με ξεκινᾷ και θέλει.
 163 Τοῦτ' εἶναι ὀρδινιά Θεοῦ, ὅπου τὰ παντ' ὀρίζει.
 222 Τὸ θέλημά σου νὰ γενῆ, Κύριε, κι ὀρισμός σου
 ἀπ' ὅ,τι εἶπες νὰ μὴν ἐβγῆ ὁ δούλος ὁ δικός
 [σου.
 285 Τάμαρ, θωρῶ την τὴν κυράν κ' εἶναι σὺνηφευμένη
 371 Μόνον νὰ πέμψ' ἢ χάρις του, σάν πᾶν' ἐνώπιόν
 [του,
 τοῦτ' ἢ θουσία πού μελετᾷ νὰ πάσῃ τὸν θυμόν
 [του.
 409 Ἐπά 'ν' τ' ἀφτούμενον κερὶ πού μελετᾷς νὰ
 [σβῆσης
 και τὸ κορμί ὅπου ζητᾷ νὰ κακοθανατίσης.
 423 Ἐποκοιμούσου, τέκνον μου, παίζοντας μετὰ μένα.
 445 Σώπαινω και ἀφες μ' Ἀβραάμ, κ' ἐγὼ νὰ τὸ ξυ-
 [πνήσω
 757-8 Νὰ τον ἐδῶ τὸν ἐγνοιανὸν τόπον τῆς προσευχῆς
 [μας,
 οἶξε τὰ ξύλα, Ἰσαάκ, κ' ἤοθαμεν 'ς τὸ πεθύμας.
 839 Μ' αὐτὴν τὴν χέρα, πού ἔδεσε τοῦ Ἰσαάκ τὰ μέλη,
 τὸ τέκνον σου τὴν εὐλογιά σήμερον τήνε
 [θέλει.
 899 Μάννα μου, πλιό δὲν ἔρχεσαι 'ς τὸ στρώμα νὰ
 [μ' ἐντύσης
 1087 Γροικᾶς, κερά μου, σάν φωνὴν πού ἀντιλαλεῖ
 'ς τὴ βρῦση;
 θωρεῖς ἐκεῖν' ὅπου γλακᾶ κοντὰ 'ς τὸ κυπαρίσσι;
 *125 Καὶ ἀπάλυε 'ς τὰ λόγια μου ἀφες σκληργιάν
 [τὴν τόση
 818 Τὸν πόνον μου, τὴν πίκρα μου ἐκεῖνος τὴν γνω-
 [ρίζει.

- ... ἀπὸ τὸ θρόνο
 κι' ὀρίζεις με τοῦ ἀφέντη μου νὰ κάμω τὸ δὲ σώνω;
 Ἰδέ με τὸ κακορίζικο, πῶς τρέμω σάν καλάμι.
 και ὡς ἐσμίξανε τὰ γερατεία, ἤρισε κ' ἐγαστρώθη.
 Και πρὶ νὰ γενῆ ἢ ἀποκοτιά, νὰ σοῦ τὸ πῶ δὲν ἔχω.
 και τόσο πλιά μου ξεκινᾷς τὸ λογισμό και θέλει.
 Ἐτούτη εἶναι ἢ ὀρδινιᾶ, ὅπου τὰ πάντ' ὀρίζει.
 Τὸ θέλημά του νὰ γενῆ, ἀμὴ ὅχι τὸ δικό μου
 κι ἀπ' ὅ,τι μου ἔπε κάνω τὸ ἀφέντης ὁ Θεός μου.
 Τάμαρ, θωρεῖς τὴ τὴ κερά κ' εἶναι ξεζαλισμένη
 Πούρι σὰ πέψη ἢ χάρη του, νὰ πᾶς 'ς τὸ πρόσωπό
 [του,
 τοῦτ' ἢ θουσία πού μελετᾷς νὰ πάσῃ τὸ θυμό του.
 Ἐπά τ' ἀφτούμενο κερὶ, μέλλεται νὰ μοῦ σβῆση
 και τὸ κορμί ὅπου ζητᾷ νὰ κακοθανατίση.
 Ἐδῶ ἐκοιμούμου, καλογιέ, παίζοντας μετὰ σένα.
 Σώπασε, ἀφες' με, Ἀβραάμ, κ' ἐμὲ νὰ τὸ ξυπνήσω
 Ἐσώσαμε, παιδάκι μου, τὴ στράτα πού πεθύμου
 οἶξε τὰ ξύλα, Ἰσαάκ, πού νὰ ἔχης τὴν εὐκή μου.
 Και αὐτὴν ἢ χέρα ὅπου ἔδεσε τοῦ Ἰσαάκ τὰ μέλη
 τὸ τέκνο σου τὴν εὐλογιά μ' αὐτὴ τὴν ἴδια θέλει.
 Μάννα μου, μπλιό δὲν ἔρχομαι 'ς τὸ στρώμα νὰ με
 [εντύσης
 Γροικῶ, κερά μου ὡσὰ φωνὴ κι ἀντιλαλή πού βγαίνει
 θωρεῖς ἐκεῖνο πού γλακᾶ με προθυμιὰ και μπαίνει;
 Κι ἀπάλυε τὰ λόγια σου κι ὅς τὴ σκληριά τὴν τόση
 Τὸν πόνο και τὴ πίκρα σου καλά τήνε γνωρίζει.

4. Μεταβολή τῆς φράσεως διὰ τῆς μετατροπῆς τῆς κλητικῆς εἰς ὀνομαστικὴν πτώσιν και τάνάπαλιν,

- 112 Φαρμάκι ἔχεις, Ἀβραάμ, πολλὰ πικρὸν 'ς τὸ
 [στόμα.
 834 κ' ἐγὼ θε νὰ γενῶ τ' ἀρνὶ κ' ἐσύ, ἀφέντη, χάρος.
 1031 Ὡ βασιλεῦ τῶν οὐρανῶν, τιμὴν και δόξαν νὰ ἔχης
 205 Ὁ Ἰσαάκ ἀπόφασις ἐδόθη νὰ ποθάνῃ
 και τῶρ' ἢ πάλιν Ἀβραάμ και τὴν γυνὴν του χάνει.
 299 Θαρρεῖ (ἢ) δουλεύτρα κ' ἔφερε μαντάτο πού μ'
 [ἀρέσει
 1147 Ὁ Κύριος τῶν οὐρανῶν τιμὴν και δόξαν νὰ ἔχῃ,
 ὅπου ποτὲ με δούλον του δὲν θε νὰ κάμῃ μάχη.

- Φαρμάκι ἔχει ὁ Ἀβραάμ πολλὰ πικρὸν 'ς τὸ στόμα.
 Και θέλω νὰ ἔμαι ἐγὼ ἀρνὶ κι ὁ κύρης νὰ ἔναι χάρος.
 Ὁ βασιλιάς τοῦ οὐρανοῦ τιμὴ και δόξα νὰ ἔχῃ
 Ὡ Ἰσαάκ, ἀπόφαση ἐδόθη νὰ ποθάνῃς,
 τῶρ, καημένε Ἀβραάμ, και τὴ γυνὴ σου χάνεις.
 Θαρρεῖς, δουλεύτρα, κ' ἔφερες μαντάτο νὰ μ' ἀρέσει.
 Ὡ Κύριε, ἢ χάρη σου τιμὴ και δόξα νὰ ἔχῃ,
 ὅπου ποτὲ με δούλους σου δὲ θέλεις νὰ ἔχῃς μάχη.

ἢ διὰ τῆς μετατροπῆς τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀνομάτων εἰς πληθυντικὸν και τάνάπαλιν :

- 121 Βαρὺ μαντάτο και πικρὸν θες νὰ ἔχῃς γροικημένα.
 380 κ' ἐπλήθυνες 'ς τὴν ἀρετήν, 'ς τὴν γνώσῃν κ' εἰς
 [τὴν χάρη
 832 Πικρὸν φαρμάκι ἦτανε τὰ χεῖλη και τὸ στόμα
 173 Ὡφου μαχαίρια και σπαθιά, πού μπῆκαν 'ς τὴν
 [καρδιά μου
 260 και νὰ σοῦ φέρωμε ἀρνί, κρινὸν και ρίφ' ὀμάδι ;

- Βαριά μαντάτα και πικρὰ θες ἔχει γροικημένα
 Κ' ἐπλήθυνες 'ς τὴν ἀρετὴν, 'ς τὴ γνώσῃν κ' εἰς τὴ
 [χάρη
 Πικριὰ φαρμάκια ἐστάζουσι ἀπ' τὸ δικὸν τὴν στόμα
 ὦφου μαχαίρι και σπαθὶ πού μπῆκε 'ς τὴν κ. μ.
 και νὰ σοῦ φέρωμε κρινούς, ἀρνιά και ρίφια ὀμάδι ;

5. Ἀπλῆ ἀντιμετάθεσις λέξεων ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ,

- 202 τὸν πονεμένον γέροντα, τὸν πικραμμένον κύρη
 516 νὰ πάρωμε 'ς τὴν στράταν μας ψωμί, κρασί και
 [βρώση
 966 και τῶν ἀνθρώπων τὲς καρδιᾶς και ὀρεξες γνω-
 [ρίζεις.
 992 τοῦτον ἐπῆρα σήμερον, ἀλλάξα δι' ἐσένα
 1098 ὄλο χαρὲς, ὄλο ὀροσῆς σήμερον ἐγενῆκα

- τὸ πρικαμένο γέροντα, 'ς τὸ πονεμένο κύρη.
 νὰ πάρωμε 'ς σ. μ. κρασί, ψωμί και βρώση.
 και τῶν ἀνθρώπων τσοὶ ὀρεξες και τσοὶ καρδιᾶς γ.
 τοῦτο ἐπῆρα σ' ἀλλάξα σήμερο ὀγιὰ σένα.
 ὄλο ὀροσῆς κι ὄλο χαρὲς σήμερον ἐγενῆκα.

ἢ ἀντιστροφή στίχων τοῦ αὐτοῦ διστίχου :

- 919 Γιὰ νὰ θυμᾶσ' ὅ,τι σοῦ πῶ, γλυκὸ φιλι σοῦ δίδω
 σήμερον τὴν μητέρα μου ἐσὲ τὴν παραδίδω.
 Πατέρα μου, τὴ μάννα μου ἐσένα τὴν ἀφίνω
 και νὰ θυμᾶσαι ὅ,τι σοῦ πῶ κι ὅ,τι σοῦ παρακίνω (!)

6. Μεταβολὴ ὀλοκλήρου τοῦ διστιχοῦ, πλὴν τῶν τελευταίων λέξεων αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀνάγκης. ὅπως διατηρηθῆ ἡ ὁμοιοκαταληξία.

Ἔκδ. Βόρτολι 1713

Μαρκ. χειρόγραφον

138 καὶ τότε νὰ σοῦ δηγηθῶ ἐκεῖν' ὅπου σοῦ χώνω
302 νὰ ξεχουρδίση τὴ δουλειάν, νὰ δώση πλιά κριτή-
593 γιὰτὶ σ' ὅ,τι μοῦ φάνηκε κ' ἤκουσα τῆς κυρᾶς
ποῦ παραμίλειε κ' ἐκλαιγε, τ' ἀρνὶ εἶναι κοντὰ
763 καὶ νὰ στολίσω τράπεζαν διὰ νὰ θουσιάσω
κάθισε οὐ παραμεράς, ὥστε νὰ τ' ὀρδινιάσω.
460 καὶ δός μου καὶ τὰ σκολινὰ ἐκεῖνα, ὅπου τοῦ ᾿χα.
929 Καὶ κάμε νὰ τὸ δυνηθῆς, κάμε νὰ τὸ βαστοξῆς
εἰς τὸ ποδάρι τοῦ παιδιοῦ τὸν ᾿Ελισέκ νὰ τάξης.
945 Ἀβραάμ, μεγάλ' ἡ πίστις σου, μεγάλ' ἡ δρεξίς
1059 Ἄντα, ποιά τύχη σ' ἔφερε ᾿ς τοῦτο τὸ μονοπάτι
καὶ εἶναι πίκρα καὶ χολή ἡ ὄψις σου γεμάτη;

σὲ κείνο ποῦ κρατῶ κρυφὸ καὶ ὡς τῶρα τὸ χώνω.
καὶ τῆ καημένης μου καρδιᾶς νὰ δ. π. κριτήριον
εἰς ὅ,τι μοῦ φανίστηκε ἡ ἔγνοια τῆς κερᾶς μας
ἐφάνηκέ μου κ' ἤκουσα τ' ἀρνὶ εἶναι κοντὰ μας.
στὸν τόπο ὅπου σήμερο θέλω νὰ θουσιάσω
πρεπό ᾿ναι ὅλα τὰ πράματα πρῶτας νὰ τ' ὀρδινιάσω
ἐδῶ ἦτανε τὰ σκολινὰ καὶ τὰ ὄμορφα ποῦ τοῦ ᾿χα.
Καὶ ἀγάπα τονε ὡσάν κ' ἐμὲ σὲ πόθο νὰ βαστάξης
᾿ς τὸν τόπο μου νὰ τὸν κρατῆς κ' ἔτσι τὰ τότε τάξης.
Χαρὰ ᾿ς τὴ γνώμη σου, Ἀβραάμ, χαρὰ ᾿ς τὴν δρεξί
Μωρέ, ποιά τύχη σ' ἔφερε ᾿ς τοῦτο τὸ μονοπάτι
κι ὅλο χαρές (!) εὐρίσκεται ἡ καρδοῦλα σου γεμάτη.

7. Ἀντικατάστασις ὀλοκλήρων στίχων δι' ἄλλων, λαμβανομένων ἀμεταβλήτων ἐξ ἄλλων χωρίων τῆς Θουσίας, διατηρουμένης μὲν τῆς ρίμας, ἀλλ' ὄχι πάντοτε καὶ τοῦ εἰρ-
μοῦ τῶν ἐννοιῶν:

230 Ἐκείνον ὅπου τὰ κρυπὰ καὶ τὲς καρδιᾶς γνω-
278 τὸ θέλημα τ' Ἀφέντη μου κ' ἡ ὀρδινιά με βιά-
440 καὶ νὰ ᾿ν' ὀμπρὸς καὶ ὀπίσω σου κ' εἰς τὰ ποδό-
752 ὦρὰ ᾿ναι νὰ σκολάσωμεν καὶ νὰ ξεκουραστοῦμεν
1110 ἐδῶ ᾿ς τὴν γῆν, ᾿ς τοὺς οὐρανοὺς ἄς γένη τὸ
[θέλημά σου.

ὅπου τὰ μέσα τῆς καρδιᾶς καὶ τὰ κρυφὰ γνωρίζει
νὰ κάμη ὁ νοῦς κ' ἡ δρεξη ἐκεῖνα, τὰ λογιάζει (ἐκ
᾿ς τὸ σφάιμα σου, ᾿ς τὸ κήμὰ σου κ' εἰς τ' ἀπομισ-
καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ σήμερο τὰ θωροῦμε (ἐκ στ.
φύλλο δὲ μπέφτει ὄκ τὸ δέντρο χωρὶς τὸ θέλημά σου
[ἐκ στ. 986).

8. Ριζικὴ μεταβολὴ τοῦ κειμένου δι' ἀντικαταστάσεως στίχων δι' ἄλλων τῆς ἐμπνεύ-
σεως τοῦ γραφέως ἢ διασκευαστοῦ:

274 Ἐνα λαιμόν ὀπ' ἀκριβόν πλιά παρὰ μένα ἔχω
533 Μάννα μου, ᾿ς τὴν ζεφάντωσιν πὰ νὰ σοῦ φέρω
καὶ κλωνοράκια τῶν δεινῶν με μυρισμένα φύλλα.
549 Ἄντα, Τάμαρ, σφαλίστε κι ἀμέτε ᾿ς τῆς κυρᾶς
τῶρ' ἔχει χρειὰ παρὸ ποτὲ ἀπὸ τὴν συντροφιά
592 νὰ μὴν δειλιάσ' ὁ Ἀβραάμ, ἂ θε νὰ σοῦ μιλήσῃ
656 καὶ τὸ παιδάκι ἀδικα μὴ θὲς νὰ τ' ἀποθάνῃς
747 Ἐγὼ σηκώνω τοὺς δαυλοὺς, ὅπου μᾶς κάνουν
μὰ ποῦ ν' τ' ἀρνὶ, ποῦ ν' ὁ κριός ὅπου θέλ' ἡ
783 Τί πρᾶγμα λές, πατέρα μου; ὦφ ἡ καρδιά μ' ἐρ-
καὶ τὸ κορμί μ' ἐπλάκωσεν ἀναλαμπή κ' ἐκάγη.
842 Καὶ ἄς κλάψουσι τὰ μάτια σου κι ἄς με πονέσ' ἡ
866 τὴν κεφαλὴν σου ᾿ς τὸν κορμόν τοῦτον ἀλοῦμψησέ
904 καὶ πέτρα τῆς ἀπομονῆς νὰ κάμη τὴν καρδιά σου.
964 Μὰ βάνουν πόθον καὶ δρεξιν, ᾿ς τὲς πράξες νὰ σοῦ
999 Κ' εἰς ὅ,τι δῶσ' ἡ χάρις του, ᾿ς ἐκεῖνο ποῦ θελήσῃ
ποτέ σου νὰ μηδὲν ἐβγῆς ἀπ' ὅ,τι θέλει οἶσει.
1003 ᾿Ω μάννα μου, καὶ τί γλυκὺ μαντάτο σ' ἀνιμένει!
1011 Γιὰ νὰ χαροῦν τὰ μέλη τως, ποῦ ᾿σαν χολικεμένα.
1013 Εὐθὺς εὐθὺς νὰ πέμφωμεν ἕνα τως νὰ σπουδάξῃ
καὶ τὸ μαντάτο γλήγορα τῆς μάννας σου νὰ
1037 Ἄμε, Σιμπάν, ὀγλήγορα κ' ἐκεῖ θέλεις φωνιάξει
γλυκειάν φωνήν, μὴ φοβηθῆ ἡ Σάρρα καὶ τρομάξῃ
Καὶ ὡς δῆς τὴν Σάρραν γέλασε κι ἀπὸ μακρὰ ἄς
πῶς τὸ παιδί ᾿ναι ζωντανόν κ' ἐγίνῃ δικία κρίση.
1047 50... ᾿ςτὰ λαγγάδια νὰ στρέψω;
ἢ τάχα ᾿ς τὰ ψηλά βουνὰ νὰ μᾶν νὰ τοὺς γυρέψω;
Πόδιᾶ μου, δυναμώσετε, γλήγορα παρπατεῖτε
καὶ γόνατα στρατεύσετε, νὰ πᾶτε νὰ τοὺς βρῆτε.

ἕνα λαιμὸ ὀμορφότατο, πολλὰ κανακεμένο.
Μάννα μου, ᾿ς τὴ ζεφάντωση θε νὰ σοῦ πῶ νὰ ζή-
καλόκαρδη νὰ ἀτέκεσαι καὶ μὴ μοῦ λησμονήσης.
Ἄθάμενα κ' ἐσὺ Θαμάρ, σφαλίστε, ἀμέτε τῆς κερᾶς
ὄγιατὶ ἔχει λογισμό κι ἄς εἶναι ἐκεῖ κοντὰ σας.
εἰς ὅ,τι θὰ μιλήσετε, νὰ μὴ ᾿σᾶς τὸ γροικῆση (ὁ ᾿Ι-
γιατὶ, ὄντα τότε θυμηθῆς, παντοτινὰ θὰ κλαίγῃς
Μόνον τὸ ρίφι λείπεται νὰ κάμῃς τὴ θουσία,
ὡς εἶναι τὸ πρεπούμενο μ' ὄλη σου τὴν καρδιά.
Εἶντα μοῦ λές, πατέρα μου; ἡσφαξες τὴν καρδιά μου
καὶ μετὰ μένα, κάτεχε, δὲν εἶν' τὰ λογικά μου.
καὶ τάξε με καμιά φορὰ πῶς ἤμουνα παιδί σου.
τὴν κεφαλὴ σου κλίνει τῆ εἰς τὴν ἀνάπαψή σου.
Καὶ νὰ μολοῖσῃ τὸ κακό, νὰ μὴ σε θανατώσῃ.
Σὲ κάθε τους ὑπόθεση Ἐκεῖνο ν' ἀνακράζουν.
Κ' εἰς ὅ,τι θέλει ἡ χάρις του καὶ ὀρίζει ν' ἀναπεύγῃ
ὁ λογισμὸς μας πάραυτας πρόθυμα νὰ δουλεύῃ.
᾿Ω μάννα, με ποῖδ' ἀπόκτυπο καὶ με καρδιά καημένη.
Γιὰ νὰ χαροῦν τὰ μάτια τως, ποῦ κλαίγῃ καὶ θρηνοῦντα.
Καὶ παρευθὺς σπουδακτικὰ ὁ ἕνας νὰ παγαίνη
καὶ τὸ μαντάτο τὸ γλυκὺ τῆς μάννας σου νὰ πηαίνη.
Κάμε νὰ πᾶς σπουδακτικὰ κι ἀπὸ μακρὰς νὰ κράξης
νὰ μαζωκτοῦ ᾿ςτὸ σπῆτι μας, πρέπει σου νὰ φωνιάξης,
δικοί καὶ φίλοι κι ὄποιους δῆς, τὴν Σάρρα καὶ γνω-
πῶς τὸ παιδί ναι ζωντανόν, νὰ τὴ καλοκαρδίσης.
γῆ ᾿ςτὰ λαγκὰ δὲ ξεύρω,
ποδάργια τρέξετε γοργὸ γλήγορα γιὰ νὰ τσοῖ εὔρω
γῆ εἰς περιβόλια γῆ εἰς βουνὰ τυχαίνει νὰ στρατέψω
τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ νὰ πάγω νὰ γυρέψω;

Θά ἤμποροῦσεν ὁ πίναξ αὐτὸς τῶν μεταβολῶν καὶ παραποιήσεων τοῦ κειμένου ν' αὐξηθῆ κατὰ πολὺ, ἀλλ' ἄρκοῦν, νομίζω, καὶ τὰ παρατεθέντα δείγματα, διὰ νὰ καταδείξουν πόσον οἰκτρῶς ἔχει ἀλλοιωθῆ ἢ φθαρῆ τὸ κείμενον τῆς Θουσίας ἐν τῷ Μαρκιανῷ χειρογράφῳ. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις νομίζει κανεὶς, ὅτι ὁ γράψας τὸ χειρόγραφον ἔγραψεν ἀπὸ μνήμης¹, ὡς ὅταν ἀντιμεταθέτῃ λέξεις τοῦ αὐτοῦ στίχου ἢ ἀντιστρέφῃ τοὺς στίχους διστίχου τινὸς ἢ ἀντικαθιστᾷ λέξεις ἢ στίχους ὀλοκλήρους δι' ἄλλων τοῦ αὐτοῦ ἔργου. Πλεῖστα ὁμῶς εἶναι τὰ χωρῖα, ὅπου τὸ χειρόγραφον τῆς Μαρκιανῆς δίδει στίχους κενοὺς νοήματος ἢ ἑσπερημένους σαφηνείας καὶ ποιητικῆς χάριτος ἢ ρυθμοῦ καὶ ἀρμονίας. Τοιοῦτοι στίχοι εἶναι προφανῶς ἀλλότριοι τοῦ ποιητοῦ τῆς Θουσίας καὶ ἐξηγοῦνται μόνον ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀκρισίαν ἢ μᾶλλον τὴν μανίαν, ὑπὸ τῆς ὁποίας κατείχετο ὁ βιβλιογράφος ἢ διασκευαστῆς, νὰ διορθώσῃ, κατὰ τὴν συνήθειαν ἄλλως τῶν χρόνων του, τὸ ποίημα ποῦ ἀντέγραψεν.

Πρὸς τοῦτοις τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον

γ) μεταβάλλει ἐνιαχοῦ τὴν θέσιν τῶν στίχων καὶ οὕτω ταράσσει τὸ κείμενον. Οὕτω ὁ στ. 142 ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ προηγεῖται τοῦ στ. 141, οἱ στ. 1099-1100 τῶν στίχων 1097-1098, ταρασσομένου καταφανῶς τοῦ εἰρμοῦ τῶν ἐννοιῶν. Ὅμοιος οἱ στ. 145-154 προτάσσονται τῶν στίχων 139-144 καὶ οἱ στ. 487-488 τῶν στίχων 485-486, ἀλλ' ἐκ τῆς προτάξεως τούτων δὲν παρατηρεῖται σάλος εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ἐννοιῶν, ὡς εἰς τοὺς προηγουμένους στίχους.

δ) Προσέτι στίχοι τινὲς ἐν τῷ Μαρκιανῷ χειρογράφῳ ἀποδίδονται ὄχι εἰς τὸ ἀρμόζον πρόσωπον τοῦ διαλόγου, ἀλλ' εἰς ἄλλο, ἐκ τούτου δ' ἐπέρχεται σύγχυσις εἰς αὐτόν. Οὕτω οἱ στ. 103-104 ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Ἀβραάμ καὶ προσετέθησαν, ὄλως ἀτόπως, εἰς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῆς Σάρρας, οἱ στ. 1091-1092 προσεγράφησαν εἰς τὸν Σιμπάν ἀντὶ τῆς Τάμαρ, εἰς ἣν ἀνήκουν, οἱ στ. 1101-1102 εἰς τὴν Σάρραν ἀντὶ τοῦ Σιμπάν.

Ὁ κ. Ζώρας παρατηρεῖ σύγχυσιν περὶ τὴν ἀπόδοσιν στίχων ἀφορώντων εἰς τοὺς δούλους, ἐπειδὴ δὲ τὸ χειρόγραφον, κατ' αὐτόν, ἀκολουθεῖ πιστότερον τὸ δυτικὸν μυστήριον, νομίζει ὅτι οἱ στίχοι πρέπει ν' ἀποδοθῶσιν, ὡς τοῦτο ὀρίζει, ἦτοι οἱ μὲν στ. 583-596 εἰς τὸν Σιμπάν, οἱ δὲ στ. 597-606 εἰς τὸν Σόφερ, ὡς πράγματι παραδίδει καὶ τὸ Μαρκ. χειρόγραφον (σελ. 89). Ἐνδείξεις ὁμῶς συνάγομενα ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τῆς Θουσίας μᾶς πείθουν, ὅτι καὶ ὡς πρὸς

τοὺς στίχους τούτους αἱ ἔντυποι ἐκδόσεις διασώζουσι πιστότερον τὴν παράδοσιν.

Πράγματι οἱ στ. 603-606 καὶ κατὰ τὸ Μαρκ. χειρόγραφον λέγονται ὑπὸ τοῦ Σόφερ. Οὗτος εὐχόμενος ἐνδομύχως «ἐτοῦτο ποῦ ἴπα τοῦ Σιμπάν ψοματινὸ νὰ γίνῃ» προσθέτει: «ῥώτηξε... καὶ νὰ γνῶρίζῃς πῶς τ' αὐτιά τὰ ἴχω γιὰ νὰ ἴφουκροῦμαι». Ὁ Σόφερ λοιπὸν εἶναι καὶ ὁ ἀκούσας τὰ «παραμιλητὰ» τῆς κυρᾶς του καὶ ὁ ἀνακοινῶν ἐν στ. 583-596 τὴν ὑποψίαν του εἰς τὸν σὺνδουλόν του, τὸν Σιμπάν. Ἀκολουθοῦν οἱ λόγοι τοῦ Σιμπάν ἐκφράζοντος κατάπληξιν καὶ δυσπιστίαν (597-602) καὶ κατόπιν ἡ προτροπὴ τοῦ Σόφερ πρὸς τὸν Σιμπάν νὰ ἐρωτήσῃ τὸν Ἀβραάμ (603-606), μεθ' ὃ λαμβάνει τὸν λόγον ὁ Σιμπάν. Ὁ Σόφερ δηλαδὴ, ὁ ὁποῖος συνέπεσε ν' ἀκούσῃ τὰ παραμιλητὰ τῆς Σάρρας, δὲν ἠσθάνετο νὰ ἔχη τὸ θάρρος, ὅπως θέσῃ τοιαύτην ἐρώτησιν εἰς τὸν κύριόν του. Εὗρισκε τὸν Σιμπάν καταλληλότερον πρὸς τοῦτο· θὰ εἶχε, φαίνεται, ὁ Σιμπάν μεγαλύτεραν παρηρησίαν παρὰ τῷ Ἀβραάμ, ὡς ἀπολαύων μεγαλύτερας ἐμπιστοσύνης διὰ τὴν πίστιν καὶ ἰκανότητά του. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Σιμπάν εἶναι ὁ ἀποφασίζων κατωτέρω νὰ παραβῆ τὴν «παραγγελιὰ τοῦ ἀφέντη» του καὶ νὰ ξεκινήσῃ εἰς ἀναζητήσιν του ἀνά τὸ βουνὸν καὶ εἰς αὐτόν ὁ Ἀβραάμ ἀναθέτει νὰ σπεύσῃ, διὰ νὰ φέρῃ τὴν χαροποιὰν εἶδησιν εἰς τὴν Σάρραν (1037).

Ἐπίσης οἱ στ. 1027 κέ. δὲν εἶναι ὀρθόν, ὡς ὁ κ. Ζώρας νομίζει, ν' ἀποδοθῶσιν, ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ προηγούμενα, εἰς τὸν Σιμπάν· διότι ἡ φράσις «ἄς πηαίνω με προθυμερά, τούτ' ἡ βουλή μ' ἄρῆσει» πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ λέγεται ὡς ἀπάντησις ἢ ἀποδοχὴ προτάσεως γενομένης ὑπ' ἄλλου· ὅθεν ἡ ἀπάντησις εἶναι τοῦ Σόφερ.

Καὶ ἐδῶ λοιπὸν πρόκειται περὶ ἀστόχων μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ὀφείλονται εἰς ἀβλεψίαν ἢ παραδρομὴν τοῦ γραφέως, ἀλλ' εἰς τὸν ὑπέμετρον αὐτοῦ ζῆλον, νὰ διορθώσῃ δὴθεν τὸ ποίημα. Ἔτσι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δούλων καὶ τοῦ μικροῦ συμμαθητοῦ τοῦ Ἰσαὰκ μετέβαλε ἢ ἠλλοίωσε ὀνομάζων Athamena καὶ Atham τὴν Ἄντα, Thamar τὴν Τάμαρ, Sonfer καὶ Somfer πολλαχοῦ τὸν Sofer, Sibas τὸν Siban, Elivessiar τὸν Ἐλισεέκ. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ κ. Ζώρας (σελ. 87), ὅσον ἀφορᾷ τὰ ὀνόματα τῶν δούλων, αἱ ἔντυποι ἐκδόσεις ἀποδίδουν πιστότερον τὴν γραφὴν τοῦ πρωτοτύπου.

ε) Τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον μεταβάλλει ἐνιαχοῦ καὶ τὴν γλῶσσαν, ἀντικαθιστῶν λέξεις καὶ τύπους γνησίως κρητικούς, σωζομένους εἰς τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις, δι' ἄλλων κοινοτέρων ἢ κεφαλληνιακῶν ἢ γενικώτερον ἑπτανησιακῶν. Π.χ. 43.44 ἴ τ ο υ ν α (ἀντὶ ἦ τ ο ν ε), 86 γ ρ ο ι κ ᾶ ε ι (ἀντὶ τοῦ κρητ. γ ρ ο ι κ ᾶ), 104 καὶ ἔ λ α (ἀντὶ κ

1. Τοιαύτην ὑπόνοιαν ἐξέφρασεν ὁ φίλος κ. Μ. Μαρούσακας.

ἄμε), 196 κυρά (ἀντί κερά), 241 ἐδῶ (ἀντί τοῦ κρητ. ἐπά), 245 ἀσηκωτό (ἀντί σηκωτόν), 235 (237.269) ἀσηκωθῆτε (ἀντί σηκωθῆτε), 271 τὸ χέρι ἐτοῦτο (ἀντί ἐτοῦτ' ἡ χέρα), 272 ἐκειὸ (ἀντί κεῖνο), 296 ἄσκημο (ἀντί ἐγνοια- νόν), 352.354 ἀκούσω (ἀντί γροικῆ- σω), 420 (571) χαρούμενη (ἀντί χαι- ράμενη), 453 χάμου (ἀντί χάμαι), 466 κρύψε (ἀντί χῶσε), 476 κι ὅ,τι ὄρβιση (ἀντί κι ὅ,τ' ὄρδινιάση), 478 τῶ ζουρ- λῶ (ἀντί τῶν πελελῶν), 486 νά κοι- μηθοῦμε (ἀντί ν' ἀναπαγοῦμε), 490 γιὰ κεῖνο μουργουρίζει (ἀντί γι' αὐτός παραμανίζει), 512 μέ τσοι χαρές (ἀντί μέ χάχαρά), 525 σῦρε (ἀντί ἄμε), 553 μιλιὰ (ἀντί ἐμιλά), 555 ἡ βία (ἀντί ἡ σποῦδα), 982 (160) βου- νό (ἀντί βουνί), 634 ἄς πέσω (ἀντί ἄς θέσω), 746 ἔστη ζῶνη σου ἐκρέμα- σες (ἀντί ἔστον κόκκαλον ἐζώστη- κες), 762 πρῶτας (ἀντί ὀμπρός), 793 πατέρα (ἀντί κύρη), 868 λές μου μῆ σ' ἀργήσω (ἀντί καί θές νά προθυ- μήσω), 881 ἀποχωρισμό (ἀντί ἀπο- μισσεμό), 892 νά μὴν τὸ μάθη (ἀντί μῆ τὸ γροικῆση), 906 νά ποθάνη (ἀντί νά μισσέψη), 907 ἀπὸ καρδιάς (ἀντί σπλαχνικά), 926 φορτσέρι (ἀν- τί σεπέτι), 940 γιὰτί δειλιῶ (ἀντί καί κάμμνυσε), 967 ἀγάπη (ἀντί σπλάχνος), 1078 ἄργητα (ἀντί παρα- θεσμίᾶ), κτλ.

Καὶ εἶναι μὲν τὰ ξένα στοιχεῖα σχετικῶς ὀλίγα ἐν τῷ χειρογράφῳ, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς γλῶσσης βεβαίως πλεονε- κτεῖ πολὺ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων, ἀλλὰ πάντως ἀρκετὰ διὰ νά μᾶς πείσουν, ὅτι ἡ πρὸς μεταβολὰς τάσις, ἡ τόσον ἐκδηλὸς ἐν τῷ Μαρκιανῷ χειρογράφῳ, δὲν ἀφῆκεν ἀνέ- παφον καὶ τὴν γλωσσικὴν μορφήν τοῦ ποιή- ματος, ὥστε καὶ ὑπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν τὸ χειρόγραφον τῆς Μαρκιανῆς νά μὴν ἀποτε- λῆ γνῶμονα.

Αἱ παραλείψεις, αἱ ἀλλοιώσεις καὶ παρα- φθοραὶ, τὰς ὁποίας παρετηρήσαμεν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου, δὲν ἀφίνουν καμίαν ἀμφιβολίαν, ὅτι τοῦτο ὑπέ- στη τὴν ἐπεξεργασίαν βιβλιογράφου ἢ δια- σκευαστοῦ. Οὗτος, Κρητικὸς ὢν καὶ ἔχων εὐχέρειάν τινα εἰς τὴν ρίμαν, ἀλλὰ συνάμα ἀμαθῆς καὶ ἄμοιρος ποιητικῆς αἰσθήσεως, ἐ- πελήφθη μετὰ ζέσεως τῆς διορθώσεως τοῦ ἔργου καὶ ἄλλους μὲν στίχους ἐφθειρε, ὑπο- λαμβάνων ὅτι διορθώνει αὐτούς, ἄλλους δὲ ἀντικατέστησε δι' ἄλλων τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεως, ἄλλους δὲ παρέλειψε κρίνων αὐτούς περιττούς. Ὅθεν καὶ οἱ τεσσαρά- κοντα ἕξ στίχοι, οἱ ὁποῖοι περιέχονται εἰς τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον καὶ ἀπὸ φρα- στικῆς καὶ αἰσθητικῆς ἀπόψεως τόσην ἀνω- μαλίαν δημιουργοῦν εἰς τὸ κείμενον τῆς Θυσίας εἶναι προφανῶς προσθηκαὶ τοῦ αὐ-

τοῦ διασκευαστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλον- ται καὶ αἱ μεταβολαὶ τοῦ κειμένου.

Βεβαίως καὶ αἱ βενετικαὶ ἐκδόσεις δὲν δι- ἔσωσαν ἀλώβητον τὸ κείμενον τῆς Θυσίας, ἀλλ' αἱ μεταβολαὶ, τὰς ὁποίας οἱ ἐκδόται ἐκ λόγων καθαρῶς ἐμπορικῶν ἐπέφερον εἰς αὐτὸ περιορίζονται μόνον εἰς τὴν γλωσσι- κὴν τοῦ ἔργου μορφήν· ἀποβλέποντες δη- λαδὴ οὗτοι εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυ- τέραν διάδοσιν τῶν ἐκδόσεων τῶν ἀνά τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ἐζήτησαν νά μεταβάλουν ἢ κολάσουν τὸ ἄγαν ἰδιωματικὸν τῶν κει- μένων τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, Χάσματα ὅμως ἢ αἰσθητικὰς ἀνωμαλίας, οἷας παρε- τηρήσαμεν εἰς τὸ Μαρκ. χειρόγραφον, αἱ βε- νετικαὶ ἐκδόσεις δὲν παρουσιάζουν· μόνον γλωσσικὴ ἀνωμαλία καὶ σφάλματα περὶ τὰς γραφὰς τῶν λέξεων καὶ τύπων ἀπαντῶν- ται, ὀφειλόμενα εἴτε εἰς παρανόησιν ἰδιω- ματικῶν τύπων εἴτε εἰς ἀβλεψίαν τυπογρα- φικῆν.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν συνάγεται, ὅτι μὲ μόνον τὸ χειρόγραφον τῆς Μαρκιανῆς καὶ παρὰ τὴν σχετικῶς καλὴν γλωσσικὴν τοῦ μορφήν θὰ ἐκινδυνεύομεν διὰ τὰ πολλὰ χάσματα καὶ τὰς ἀλλοιώσεις καὶ παραφθορὰς καὶ προσθήκας ποῦ περιέχει νά ἔχωμεν ἐλλιπὲς καὶ παραμορφωμένον τὸ ἔργον τοῦ ποιη- τοῦ. Τὸναντίον ἡ ἐντυπος ἐκδοσις διέσω- σε πιστότερον τὸ κείμενον καί, δυνάμεθα νά εἴπωμεν, ἔσωσεν αὐτὸ ἀπὸ οὐσιώδους παραφθορᾶς. Ἐκ τούτου συμπεραίνω, ὅτι τὸ χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον εὐτύχησε νά ἔ- χῃ εἰς χεῖρας ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ ποιή- ματος, ἦτο ἢ αὐτόγραφον τοῦ ποιητοῦ ἢ ἀν- τίγραφον, μὴ ὑποστάν οὐσιώδεις παρὰ τοῦ ἀντιγραφέως μεταβολὰς, τοῦ ὁποῖου μόνον τὴν γλωσσικὴν μορφήν ὁ ἐκδότης ἠλλοίωσεν.

Ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τῶν γραπτῶν πηγῶν, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἐκ- τίμησιν τῆς ἀξίας αὐτοῦ τούτου τοῦ ποιη- τοῦ καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν περὶ τῆς αἰσθητι- κῆς ἀξίας τῶν παραδεδομένων γραφῶν, ἀ- ποτελεῖ τὸ κύριον φιλολογικὸν κριτήριον διὰ τὴν ἀνακάθαρσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ ἀκριβοῦς κειμένου τῆς Θυσίας. Εἰδικῶς ὅ- που αἱ βενετικαὶ ἐκδόσεις διασώζουσιν γνή- σια κρητικὰ στοιχεῖα, ταῦτα ἀναμφιβόλως εἶναι ἀρχικὰ στοιχεῖα τοῦ κρητικοῦ δραμα- τίου, ὀφειλόμενα εἰς τὸν κάλαμον τοῦ ποιη- τοῦ καὶ ταῦτα ἐδέχθη εἰς τὸ κείμενον καὶ ὅταν ἀντιστοίχως τὸ Μαρκ. χειρόγραφον παρέχῃ ἄλλην γραφήν, κρητικὴν ἢ μὴ· διότι ἢ τάσις, ἢ διαφαινομένη εἰς τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις, ὑπῆρξε μόνον πρὸς ἀντικατάστα- σιν λέξεων καὶ τύπων κρητικῶν δι' ἄλλων κοινοτέρων, οὐδαμῶς δὲ καὶ δι' ἄλλων κρη- τικῶν.

Οὕτω ἔργον ἡμῶν κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κειμένου τῆς Θυσίας ἦτο κυρίως ν' ἀπο- μακρύνωμεν ἐκ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων ὅ- λας ἐκεῖνας τὰς μεταβολὰς, τὰς ὁποίας οἱ ἐκδόται καὶ ὁ χρόνος ἐπήνεγκαν κυρίως εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφήν τοῦ κρητικοῦ δραμα-

τίου, εἰς τοῦτο δὲ τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον παρέσχεν εἰς ἡμᾶς πολύτιμον ἐπικουρίαν· διότι, ὡς και εἰς τὰς προηγουμένας μελέτας μου ἐτόνισα, παρὰ τὰ δείγματα τῆς μετριότητος και ἀμαθείας τοῦ διασκευαστοῦ, τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον διασώζει τὴν κρητικὴν ἀπόχρωσιν τοῦ κειμένου.

* *

Ὁ κ. Ζώρας ὑποδεικνύει «εἰς τὸν μέλλοντα ἐκδότην τῆς Θουσίας» και βοηθητικὰ τινὰ στοιχεῖα», ἐν τῶν ὁποίων εἶναι ἡ συγκριτικὴ ἔρευνα πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ Grotto (σελ. 90 κ.έ.).

Νομίζω, ὅτι ὁ κ. Ζώρας ἀποδίδει ὑπερβολικὴν σημασίαν εἰς τὴν ἐπικουρίαν, τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον τοῦ Grotto δύναται νὰ παράσχη εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ κρητικοῦ δραματίου. Ἡ προηγουμένη ἐξέτασις ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ παραβολὴ τούτου πρὸς τὸ ἰταλικὸν μυστήριον πρέπει νὰ γίνεσθαι μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς, ἐφ' ὅσον ὁ Κρησ ποιητῆς δὲν μετέφρασε τὸ πρότυπόν του, ἡ δὲ ὁμοιότης τῶν δύο ἔργων εἰς τὴν φράσιν δυνατὸν νὰ εἶναι φαινομενικὴ.

Οὕτω τὸ παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ὁ κ. Ζώρας προσάγει εἰς περίπτωσιν τινὰ ἀσυμφωνίας μεταξὺ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων και τοῦ Μαρκ. χειρογράφου, δὲν εἶναι πειστικόν. Τὸν στ. 106 αἱ μὲν ἔντυποι ἐκδόσεις γράφουν :

ἡ ἐμιλιά σου φανερά τὸ μαρτυρᾷ πὼς κλαίγεις

τὸ δὲ Μαρκ. χειρόγραφον :

ἡ ἐμιλιά σου μαρτυρᾷ ἀπὸ καρδιάς πὼς κλαίγεις.

Κατὰ τὸν κ. Ζ. προτιμητέα εἶναι ἡ γραφὴ τοῦ χειρογράφου, ὡς ἀποδίδουσα πιστότερον τὴν φράσιν τοῦ προτύπου, «ai par lar rien di tristezza», καθ' ἣν ἡ ἐμιλία τοῦ Ἀβραάμ ἦτο «μεστὴ λύπης». Ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν τῆς λύπης ὁ ποιητῆς μας ἐξέφρασε παραστατικώτατα μετὰ τὸ κλάμα ποὺ φανερώνεται εἰς τὴν ἐμιλίαν τοῦ Ἀβραάμ. Αὐτὸ προβάλλει ἡ Σάρρα ὡς φανεράν ἀποδειξίν, διὰ νὰ δείξη εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι ματαίως ἀγωνίζεται νὰ τὴν καθησυχάσῃ. Ὅθεν τὴν λ. φανερά ἀπαιτεῖ αὐτὸ τὸ νόημα.

Ἐξ ἄλλου ὁ βενετὸς ἐκδότης δὲν εἶχε κανένα λόγον, ἵνα μεταβάλλῃ τὴν φράσιν τοῦ στίχου αὐτοῦ, καθὸσον πλὴν τῆς λ. ἐμιλιάς καμίαν ἄλλην κρητικὴν ἢ δυσνόητον λέξιν δὲν περιέχει, Τούναντίον ἡ τάσις τοῦ βιβλιογράφου πρὸς μεταβολὰς ἐκδηλοῦται, ὡς εἶδομεν, καθ' ὅλον τὸ κείμενον τοῦ χειρογράφου ἄνευ τινὸς περιορισμοῦ.

Ὅθεν τὰ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν κειμένων τεκμήρια πρέπει νὰ εἶναι σαφῆ και ἀποχρώντως ἠτιολογημένα, νὰ μὴ λαμβάνων-

ται δὲ μόνον καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ νὰ παρεξετάζωνται και πρὸς τὰ λοιπὰ φιλολογικὰ και αἰσθητικὰ κριτήρια.

* *

Ὁ κ. Ζώρας φαίνεται ἀποκλίνων ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι δυνάμεθα νὰ προσδώσωμεν εἰς τὸ κείμενον τῆς Θουσίας ὁμοιομορφίαν βοηθούμενοι ὑπὸ παραλλήλων χωρίων εἴτε αὐτοῦ τοῦ ἔργου εἴτε τοῦ Ἐρωτοκρίτου ἢ ἄλλων συγχρόνων ἔργων τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Βεβαίως, ὅσάκις τὰ παράλληλα ταῦτα συμφωνοῦν πρὸς γραφὴν τινὰ εἴτε τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου εἴτε τινὸς τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων, τὰ χωρία ταῦτα προσδίδουν βάρος τι εἰς αὐτὴν και τοῦτο εἶχον ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ἐργασίαν μου, πλὴν ὅπου ἐξ ἀβλεψίας τυχόν ἢ παραδρομῆς τοῦτο δὲν ἐγένετο. Τοιαύτην παραδρομὴν ἀναγνωρίζω εἰς τοὺς στ. 72.143.380 και εἰς πού ἄλλαχού. Ἀλλὰ νομίζω, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιζητῶμεν τὴν ὁμοιομορφίαν και ἐκεῖ ὅπου ἡ ἄμεσος παράδοσις τοῦ κειμένου δὲν βοηθεῖ.

Ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης, κρίνων τὰς διορθώσεις, τὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ μακ. Στ. Ξανθουδίδου εἰς τὸ κείμενον τοῦ Σαχλίκη, ἀποδοκιμάζει τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον οὗτος ἠκολούθησε ζητῶν νὰ προσαρμόσῃ ἐν πᾶσι τὸ κείμενον πρὸς τὸ σημερινὸν κρητικὸν ἰδίωμα, και συνιστᾷ εἰς τοὺς ἐκδότας δημωδῶν μεσαιωνικῶν κειμένων «νὰ μὴ παρεκκλίνωσι τοῦ θεμελιώδους κριτικοῦ κανόνος, καθ' ὃν ἐν τῇ ἐκδόσει ἐπιζητεῖται ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου, ὡς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως»· διότι, ὡς λέγει ὁ Πολίτης, και «σκόπιμοι μεταβολαὶ (γλωσσικῶν τύπων) ἐν δημοτικοῖς κειμένοις εἶναι συνηθέσταται και σπανίως ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖται πλήρης συμφωνία τοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὸν προφορικόν. Προέρχονται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ μεταβολαὶ αὗται ἐκ τῆς ἐπιτηρίας τοῦ σχολείου» (Λαογραφία, Β' 134). Ὅθεν, ἂν λάβωμεν μάλιστα ὑπ' ὄψιν τοὺς χρόνους, καθ' οὓς γράφει ὁ ποιητῆς τῆς Θουσίας, και τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου του, ἡ ἐπιτηρία τοῦ σχολείου και τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τὸν ποιητὴν μας πρέπει νὰ ἦτο μεγαλύτερα.

Ἐπίσης κατὰ τὸν καθηγητὴν Η. Pernot «εἶναι πλάνη ν' ἀποκαθιστᾷ κανεὶς τύπους κρητικούς ἐκεῖ ὅπου τὸ χειρόγραφον δὲν τοὺς παρέχει. Δὲν εἶναι τίποτε τόσο ἐνοχλητικόν, ὅσον αἱ ἐκδόσεις κειμένων, ὅπου ὁ συγγραφεὺς θέλει νὰ προχωρήσῃ περισσότερο ἀπὸ ὃ,τι ἐπιτρέπει τὸ χειρόγραφον, και ὅταν ἀκόμη εἰς τὸ βάθος ὁ συγγραφεὺς δυνατὸν νὰ ἔχη δίκαιον» (Βλ. τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς του εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Κριτικῆς ἐκδόσεώς μου τῆς Θουσίας, σελ. 26, σημ. 1).

Οὐδὲ δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς, ὅτι ἕνας ποιητῆς ἢ πεζογράφος ἔχει πάντοτε

ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φραστικὸν τρόπον. «Ἡ βαθυτέρα μελέτη τοῦ ὕφους καὶ τῆς γλώσσης τῶν συγγραφέων, λέγει ὁ L. Laurand, ἀφῆκε νὰ διαφαίνεται παντοῦ ἡ πολυτυπία ἀντὶ τῆς ὁμοιομορφίας. Ὅθεν δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ θέλωμεν ν' ἀποκαθιστώμεν παντοῦ τοὺς αὐτοὺς τύπους». (Manuel des études grecques et latins, Paris 1929, VII 201.

Ἀναφέρω ἕν παράδειγμα ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Ζώρα προσαγομένων. Εἰς τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις τῆς Θουσίας ἀναγινώσκομεν :

418 γιὰ κείνο κείτσαι κλιτό καὶ παραπονεμένο ;
572 καὶ σὲ θωρῶ πολλά κλιτό, πολλά χαμηλωμένο,
796 δὲν τὸ θωρεῖς πῶς εἶν' κλιτό, πολλά χαμηλωμένο ;

Τὴν γραφὴν τοῦ στ. 418 «παραπονεμένο» ὁ κ. Ζ. δέχεται ὡς γνησιωτέραν καὶ ζητεῖ νὰ υἱοθετηθῇ καὶ εἰς τοὺς παραλλήλους στίχους 572 καὶ 796 ἀντὶ τῆς γραφῆς «πολλά χαμηλωμένο», ἐκ τοῦ λόγου ὅτι τὴν γραφὴν «παραπονεμένο» παρέχει καὶ εἰς τοὺς στίχους τούτους τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον.

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀπίθανον, ὅτι ὁ βενετὸς ἐκδότης ἐξωβέλισε λέξιν τόσον κοινήν, διὰ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ τὸ κρητικὸν «πολλά χαμηλωμένο». Τούναντιον εἶναι συνηθέστατον εἰς τὸν γραφέα τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου νὰ εἰσάγῃ φράσιν τινὰ ἐξ ἑνὸς στίχου εἰς ἄλλον. Ἐπειτα καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν λέγεται ἕκαστος τῶν στίχων τούτων, δὲν εἶναι ἡ αὐτή. Οὕτω ἡ λ. παραπονεμένο ἀρμόζει κάλλιστα εἰς τὸν πρῶτον στίχον, ὅπου ἡ Σάρρα, ἀτενίζουσα τὸ κοιμώμενον παιδίον λέγει :

Παιδάκι μου, καὶ νὰ θωρῆς ὄνειρο πρικαμένο,
γιὰ κείνο κείτσαι κλιτό καὶ παραπονεμένο ;

Κάποιο κακὸ ὄνειρο, λέγει, θὰ βλέπῃ τὸ παιδί καὶ δι' αὐτὸ φαίνεται παραπονεμένο.

Δὲν ἔχει ὅμως τὸ πρᾶγμα οὕτω καὶ εἰς τοὺς δύο ἄλλους στίχους. Εἰς τὸν στ. 572 ὁ Ἰσαὰκ ὁμιλῶν πρὸς τὸν πατέρα του, ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του, διότι βλέπει τὴν ὄψιν του ἀλλαγμένην, τὴν ὁμιλίαν του «ταπεινήν», τὰ βήματά του βαριά, καὶ ἐνῶ αὐτὸς «περπατεῖ χαϊράμενος καὶ καλοκαρδισμένος», τὸν πατέρα του βλέπει «πολλά κλιτό, πολλά χαμηλωμένο», πολὺ κατηφῆ, πολὺ ταπεινωμένον.

Ὁ ἴδιος πάλιν Ἰσαὰκ, θέλων νὰ συγκινήσῃ τὸν πατέρα του μὲ τὴν σεμνήν καὶ ταπεινήν συμπεριφορὰν του λέγει :

795 Δὲν τὸ λυπᾶσαι τὸ παιδί, τ' ἀκριβαναθρεμμένο ;
δὲν τὸ θωρεῖς πῶς εἶν' κλιτό, πολλά χαμηλωμένο ;

Καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς περιστάσεις ἡ λ. παραπονεμένο δὲν εἶναι ἡ ἀρμόζουσα. Ὅθεν καὶ ἐκ τῶν συμφραζομένων ἡ γραφὴ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων στηρίζεται μᾶλλον ἢ ἡ τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου.

Καὶ ἡ αὐτὴ ἀρχὴ πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποῖαν δύναται νὰ μᾶς παράσῃ ἡ ἀντιπαραβολὴ πρὸς τὰ κείμενα τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ ἄλλων ἔργων τῆς κρητικῆς ποιήσεως.

Ἐπίσης, κατὰ τὸν κ. Ζώραν, ἀντὶ τῆς γραφῆς «φτειάσε» τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων (365 τὸ λογισμὸ συνήφερε, τὰ σφάλματα σου φτειάσε) πρέπει νὰ υἱοθετηθῇ ἡ γραφὴ «σάσε», ἥτις ἀπαντᾷ εἰς παραλλήλους στίχους τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Τὸ Μαρκ. χειρόγραφον παραδίδει τὴν γραφὴν «ghasse» (χάσε), ἡ ὁποία κάλλιστα ἐρμηνεύεται ἐκ παραναγνώσεως τοῦ ftiasse. Ἐπειτα τὸ ρ. φτειάνω καὶ ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ, τῇ Ἐρωφίλῃ καὶ ἄλ. ἀπαντᾶται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ διευθετῶ, ἐπανορθῶ, τὴν ὁποῖαν ἔχει καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον τῆς Θουσίας, ὡς δ' ὁ Ξανθουδίδης (Γλῶσσ. Ἐρωτοκρ.) σημειώνει, τὸ «φτειάνω» εἰς τὴν κοινήν χρῆσιν ἀντικατεστάθη κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ «σάζω», ἀκουόμενον σήμερον σπανίως ἐν Κρήτῃ. Ὅθεν ἐνδέχεται ἡ χρῆσις τοῦ φτειάνω ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ νὰ εἶναι παλαιότερα τῆς τοῦ «σάζω», εἰσάγοντες δὲ τὸν τύπον «σάσε» ἀντὶ τοῦ φτειάσε δυνατόν ν' ἀπομακρύνωμεν ἐκ τῆς Θουσίας στοιχείον γλωσσικόν, ἀνήκον εἰς χρόνους συνθέσεως αὐτῆς παλαιότερους τῶν τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

* *

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τῆς Θουσίας δύνανται νὰ συμβάλουν καὶ ἄλλα τινὰ στοιχεῖα, ὡς ἡ μελέτη τῆς στιχουργικῆς αὐτῆς. Ἐκ τῆς διαταραχῆς τοῦ μέτρου καὶ τῆς ρίμας πειθόμεθα πολλαχοῦ περὶ τῆς ἀλλοιώσεως πολλῶν στίχων εἰς τε τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις καὶ τὸ Μαρκ. χειρόγραφον.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς κριτικῆς μου ἐκδόσεως τῆς Θουσίας ἐσημείωσα ἀτελεῖς ὁμοιοκαταληξίας, ἀλλὰ δύο ἐκ τούτων ὁ κ. Ζώρας ἀποδίδει εἰς τοὺς βενετοὺς ἐκδότας, υἱοθετῶν τὰς γραφὰς τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι αὗται εἶναι ἀπηλλαγμένοι στιχουργικοῦ σφάλματος (σελ. 94). Ἡ παρατήρησις θὰ ἦτο ὀρθή, ἂν ἀτελεῖς ὁμοιοκαταληξία δὲν ἐσημειοῦντο καὶ ἄλλαχοῦ τῆς Θουσίας καὶ ἂν ἡ ἀποδοχὴ τῶν γραφῶν τούτων δὲν προσέκρουε πρὸς ἄλλα κύρια φιλολογικὰ καὶ αἰσθητικὰ κριτήρια.

Οὕτω εἰς τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις ἀναγινώσκομεν :

273 καὶ θὰ νὰ κόψῃ τὸ σπαθί π' ἀκονισμένον ἔχω
ἕνα λαιμὸν ὅπ' ἀκριβὸν πλιά παρὰ μένα ἔχω.

Ἐπειδὴ ἡ ὁμοιοκαταληξία τοῦ διστίχου ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως εἶναι ἀντίθετος πρὸς τοὺς ὀρθοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς, ὁ κ. Ζώρας εὕρισκει γνησιωτέραν

τὴν γραφὴν τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου, παρὰ τὴν χασμωδίαν ποῦ παρουσιάζει :

καὶ θεὸς νὰ κόψη τὸ σπαθὶ ποῦ ἔχω ἀκονισμένο
ἓνα λαιμὸ ὁμορφότατο, πολλὰ κανακεμένο.

Εἶναι ἡ στιγμή ποῦ ὁ Ἀβραάμ, κατανικήσας τοὺς δισταγμούς του, ἐπῆρε στὸ χέρι τὸ σπαθὶ, διὰ νὰ ξεκινήσῃ διὰ τὴν θυσίαν. Καὶ ὡς νὰ θέλῃ νὰ ἀντλήσῃ θάρρος ἀπὸ τὴν ἰδίαν του ὁμολογίαν, ἐκστομίζει αὐτὰ ποῦ θὰ κάμῃ: θὰ κόψῃ, λέγει, ἓνα λαιμὸν πιὸ ἀγαπητὸ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του. Τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης τοῦ δίδει καὶ τὸ μέτρον τῆς θυσίας ποῦ θὰ προσφέρῃ. Ἡ ἐκφρασις εἶναι ἀνάλογος μετὰ τὴν τραγικὴν στιγμήν ποῦ ζῆ ὁ Πατριάρχης. Συγκρινομένη πρὸς ταύτην ἡ ἐκφρασις τοῦ Μαρκιανοῦ χειρογράφου ἀποδεικνύεται ἄτονος καὶ χαλαρὰ, ὀλιγώτερον θεατρικὴ, μᾶλλον σύμφωνος πρὸς τὰς εὐκόλους παραποιήσεις τοῦ διασκευαστοῦ τῆς Θυσίας. Πρὸς τοῦτοις δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν γενικὴν τάσιν τοῦ βενετοῦ ἐκδότου ἢ ἀντικατάστασις τύπων τῆς κοινῆς δι' ἑτέρων τῆς κρητικῆς συντάξεως (πλὴν ἀπαρὰ μένα ἔχω). Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ ἕτερον δίστιχον τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων (543-544), τοῦ ὁποίου τὴν γραφὴν ἔκρινα γνησιωτέραν, ἂν καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι ἀτελής (μπαίνω - για γέρνω), διότι, κατ' ἐμέ, εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ὁ ἐκδότης ἀντικατέστησε τὴν λ.

κατεβαίνω, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ Μαρκιανὸν χειρόγραφον, μετὰ τὴν ἰδιωματικὴν για γέρνω.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἀτελεῖς ὁμοιοκαταληξίαι δὲν ἀποκλείονται ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Θυσίας, ὡς καὶ τοῦ Ἐρωτόκριτου καὶ ἄλλων ἔργων τῆς Κρητικῆς ποιήσεως, δὲν δύνανται τὰ ἐκ τῆς στιχουργικῆς ταῦτα στοιχεῖα νὰ βαρύνωσι περισσότερο ἢ τὰ ἄλλα, τὰ ἐκ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου συναγόμενα τεκμήρια εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ γνησίου κειμένου τῆς Θυσίας.

Γενικῶς ὀφείλομεν χάριτας εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ζώραν, διότι μετὰ τὰ Μελετήματά του περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ συνέβαλεν εἰς τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τοῦ προτύπου αὐτῆς καὶ εἰς τὴν διευκρίνησιν ζητημάτων, σχετιζομένων μετὰ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου καὶ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

Ἄλλα τινὰ θέματα, ὡς τὸ τῆς χρονολογήσεως τῆς Θυσίας καὶ τοῦ Ἐρωτοκριτοῦ καὶ τὸ τοῦ ποιητοῦ, τὰ ὁποῖα θίγει εἰς τὸ τέλος τῶν Μελετημάτων του ὁ κ. Ζώρας, θὰ πραγματευθῶ εἰς τὴν δευτέραν ἐκδοσὶν τῆς Θυσίας, τὴν ὁποίαν ἐτοιμάζω, ἔχων ἤδη ἀνά χεῖρας κατὰ εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ι. Μαυρογορδάτου φωτογραφίας καὶ τῆς παλαιότερας γνωστῆς ἐκδόσεως αὐτῆς τοῦ 1713, τὴν ὁποίαν ἕνεκα τοῦ πολέμου δὲν εἶχα δυνηθῆ νὰ ἔχω ὑπ' ὄψιν κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κειμένου.

Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ

*Ἀναθνῶμαι ἰλαρὸ φῶς τοῦ Ἀγγούσιου, κάποια δειλινά,
ἀπὸ σιντέφι ἀντίκρου μας τοῦ Ὀλύμπιου Δία οἱ στῦλοι
σπίθες νὰ λάμπουν χρυσαφιοῦ τὰ θεῖα μαλλιά τὰ σελινά
κι' ὡς βυσσινὶ τριαντάφυλλο τὸ ἄβρό, νωπὸ σου ἀχεῖλι.*

*Σὰν ἀπὸ ἀσῆμι ἡ θάλασσα νὰ τρέμει τοῦ Σαρωνικοῦ
κι' ἀπάνω ὡς κρίνο ἐραλδικὸ ἀπὸ φίλντισι — Φεγγάρι —
κι' ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια τ' ἀρχαίου ναοῦ τοῦ ἐρημικοῦ
νὰ δέουμαι μιᾶς πανάρχαιης θρησκείας ἀπομεινάρι.*

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΔΡΟΥΣΙΩΤΗΣ